

Про необхідність створення ботанічного заказника місцевого значення «Пилипцеві озера» (околиці НПП «Олешківські піски», Херсонська область, Україна)

РУСЛАНА ПЕТРІВНА МЕЛЬНИК
МАРИНА ЯРОСЛАВІВНА ЗАХАРОВА
ОЛЕНА ФЕДОРІВНА САДОВА
ІВАН ІВАНОВИЧ МОЙСІЄНКО

MELNYK R.P., ZAKHAROVA M.Y., SADOVA O.F., MOYSIEYENKO I.I. (2015). **The necessity of creation a botanical reserve of local importance "Pylyptsevi Lakes" ("Oleshkovski Sands" Nature Park, Kherson region, Ukraine).** *Chornomors'k. bot. z.*, **11** (3): 379-385. doi:10.14255/2308-9628/15.113/11.

It was analyzed the phytodiversity of designed botanical reserve "Pylyptsevi lakes", which occupies part of the Lower Dnieper sands of Aleshkovsky arena (Tsyurupinsk district, Kherson region). The vegetation of the area is characterized by high cenotic and floristic diversity. Vegetation is represented by: psammophyte steppes (class *Festucetea vaginatae* Soo 1968 em Vicherek 1972 and class *Festuco-Brometea* Br.-Bl. et R. Tx. in Br.-Bl. 1949); marsh vegetation (class *Phragmito-Magnocaricetea* Klika in Klika et Novak 1941); halophytic meadows (class *Limonio meyeri-Artemisietea* I. et V.Solomakha in V.Solomakha 2008 cl. nov.). There are a lot of sozophytes of different categories of protection in the studied plant communities. We made syntaksonomichal scheme plant of communities of the area.

Key words: designed botanical reserve "Pylyptsevi lakes", vegetation, sozophytes

МЕЛЬНИК Р.П., ЗАХАРОВА М.Я., САДОВА О.Ф., МОЙСІЄНКО І.І. (2015). **Про необхідність створення ботанічного заказника місцевого значення «Пилипцеві озера» (околиці НПП «Олешківські піски», Херсонська область, Україна).** *Чорноморськ. бот. ж.*, **11** (3): 379-385. doi:10.14255/2308-9628/15.113/11.

Проаналізовано фіторізноманіття проєктованого ботанічного заказника «Пилипцеві озера», який займає частину Олешківської арени Нижньодніпровських пісків (Цюрупинський район, Херсонська область). Рослинний покрив даної території відзначається високою ценотичною і флористичною різноманітністю. Рослинність представлена: псамофітними різнотравно-дерновинно-злаковими степами (класом *Festucetea vaginatae* Soo 1968 em Vicherek 1972 та класом *Festuco-Brometea* Br.-Bl. et R. Tx. in Br.-Bl. 1949); болотною рослинністю (класом *Phragmito-Magnocaricetea* Klika in Klika et Novak 1941); галофітними луками (класом *Limonio meyeri-Artemisietea* I. et V.Solomakha in V.Solomakha 2008 cl. nov.). У флористичному складі досліджених фітоценозів зростають рідкісні та зникаючі види, які мають статус різних категорій охорони. Складено синтаксономічну схему угруповань даної території.

Ключові слова: проєктований ботанічний заказник «Пилипцеві озера», рослинність, созофіти

МЕЛЬНИК Р.П., ЗАХАРОВА М.Я., САДОВАЯ Е.Ф., МОЙСИЕНКО И.И. (2015). **О необходимости создания ботанического заказника местного значения «Пылыпцеве озёра» (окрестности НПП «Олешковские пески», Херсонская область, Украина).** *Черноморск. бот. ж.*, **11** (3): 379-385. doi:10.14255/2308-9628/15.113/11.

Проанализировано фиторазнообразии проектируемого ботанического заказника «Пылыпцеве озёра», который занимает часть Олешковской арены Нижнеднепровских песков (Цюрупинский район, Херсонская область). Растительный покров данной территории отличается высоким ценотическим и флористическим разнообразием. Растительность представлена: псаммофитными разнотравно-дернинно (куртинно)-злаковыми степями (классом *Festucetea vaginatae* Soo 1968 em Vicherek 1972 та классом *Festuco-Brometea* Br.-Bl. et R. Tx. in Br.-Bl. 1949); болотной растительностью

(классом *Phragmito-Magnocaricetea* Klika in Klika et Novak 1941); галофитними лугами (классом *Limonio meyeri-Artemisietea* I. et V.Solomakha in V.Solomakha 2008 cl. nov.). В исследованных фитоценозах растут созофиты разных категорий охраны. Составлена синтаксономическая схема сообществ данной территории.

Ключевые слова: проектируемый ботанический заказник «Пыльцевеи озёра», растительность, созофиты

Збереження біорізноманіття і ландшафтів, фонових угруповань і екосистем, створення екологічних мереж і екологічних каркасів – найбільш важливі сучасні питання збереження природи і підтримання екологічної рівноваги в регіоні.

Одним з цікавих об'єктів, виявлених нами в ході дослідження фіторізноманіття Нижньодніпровських пісків, є урочище «Пилипцеві озера». Територія досліджень знаходиться в Цюрупинському районі Херсонської області і являє собою частину Нижньодніпровських пісків, а саме – Олешківську арену. За геоботанічним районуванням ця територія входить до складу Нижньодніпровського округу піщаних степів, пісків та плавнів [DIDUKH, SHEL'YAG-SOSONKO, 2003]. За фізико-географічним районуванням територія досліджень знаходиться в Голопристансько-Дніпровському географічному районі Нижньодніпровської терасово-дельтової низовинної області, Причорноморсько-Приазовського краю [MARINICH et al., 2003]. Протягом 2015 року фахівцями кафедри ботаніки були проведені дослідження цієї ділянки з метою визначення його созологічної цінності та майбутньої підготовки наукового обґрунтування – про надання цій ділянці заповідного статусу. На даному етапі досліджень виглядає доцільним створення тут ботанічного заказника місцевого значення «Пилипцеві озера» площею 9 га. Ця ділянка межує з територією НПП «Олешківські піски».

Створення на Нижньодніпровських пісках ще одного об'єкта природно-заповідного фонду України підтримає загальний екологічний баланс в регіоні, буде сприяти збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття унікальних піщаних масивів.

Матеріали і методи досліджень

Дослідження проводились на території Олешківських пісків (Цюрупинський район, Херсонська область, територія Пролетарського лісництва) авторами під час експедиційних виїздів протягом 2015 року. Дослідження включали виявлення ценопопуляцій рідкісних видів, характеристики екологічних та фітоценотичних умов.

Рис. 1. Розташування проектованого ботанічного заказника місцевого значення «Пилипцеві озера» на території Олешківської арени.

Fig. 1. Location is designed botanical reserve of local importance "Pilyptsevi lakes" in the territory Oleshkovskaya arena.

Всього було виконано 24 геоботанічних описи за методологічними принципами еколого-флористичної класифікації рослинності Ж. Браун-Бланке. Синтаксони ідентифіковані з використанням праць вітчизняних та закордонних фітоценологів [MATUSZKIEWICZ, 2007; MORAVEC et al., 1995; RIVAS-MARTINEZ, 2002; SOLOMAKHA, 2008]. Основна синтаксономічна номенклатура наведена за українськими та російськими джерелами [SOLOMAKHA, 2008; MIRKIN, 2001] з дотриманням Кодексу фітосоціологічної номенклатури [WEBER, 2000]. Назви видів уточнені за зведенням С.Л. Мосякіна та М.М. Федорончука [MOSYAKIN, FEDORONCHUK, 1999]. Описи заносились до бази даних у форматі TURBOVEG [HENNEKENS, SCHAMINEE, 2001]. Опис ділянок виконувався в природних межах фітоценозу.

Результати

Територія урочища включає три озера, одне з яких є йодоване (залишки колишніх старорічч і гирл Дніпра).

Своєрідність природних умов території визначається положенням її в зоні надзаплавної тераси р. Дніпро. За характером абсолютних висот та рівнем розчленування мезорельєфу ландшафт дослідженої території можна віднести до плоско-низовинного. Характеризується майже плоским рельєфом із дуже незначними коливаннями відносних висот. У мікронизженнях рельєфу (до 1 м) за рахунок невисокої глибини залягання ґрунтових вод формуються озера площею до 1 га.

Рослинний покрив урочища відзначається високою ценотичною і флористичною різноманітністю. Рослинність представлена:

- псамофітними різнотравно-дерновинно-злаковими степами (класом *Festucetea vaginatae* та класом *Festuco-Brometea*);
- болотною рослинністю (класом *Phragmito-Magnocaricetea*);
- галофітними луками (класом *Limonio meyeri-Artemisietea*).

Оточують проектовану територію штучно створені монокультури сосни (*Pinus sylvestris* L.). Тут збереглися типові та рідкісні рослинні фітоценози з раритетними, ендемічними та реліктовими видами рослин, що включені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, Світового Червоного списку МСОП та Червоного списку Херсонської області.

Рис. 2. Зовнішній вигляд проектованого ботанічного заказника місцевого значення «Пилипцеві озера».

Fig. 1. Landscape of designed botanical reserve of local importance "Piliptsevi lakes".

Едафічним варіантом зональної рослинності на території об'єкту є псамофітні степи. Просторово ці угруповання знаходяться в центрі проекрованої території та вузькими смугами між озерами де приурочені до найбільших висот. Рослинність цих ділянок належить до класу *Festucetea vaginatae* Soo 1968 em Vicherek 1972, який представлений двома асоціаціями *Secalo-Stipetum borysthenicae* (Korzh. 1987) ex Dubyna, Neuhauslova et Shelyag 1995 та *Centaureo brevicepsis-Festucetum beckeri* Vicherek 1972. Флористичне ядро псамофітно-степових угруповань асоціації *Secalo-Stipetum borysthenicae* складають *Astragalus varius* S.G. Gmel. (+), *Carex colchica* J. Gay (1), *Centaurea adpressa* Lebed.(+), *Festuca beckeri* (Hack.) Trautv. (1), *Jurinea longifolia* DC. (+), *Secale sylvestre* Host (+), *Stipa borysthenica* Klokov ex Prokud (3), *Verbascum phoeniceum* L. (+). Асоціація *Centaureo brevicepsis-Festucetum beckeri* представлена наступними діагностичними видами: *Centaurea breviceps* Iljin (1), *Goniolimon graminifolium* (Aiton) Boiss. (1), *Helichrysum corymbiforme* Opperman ex Katina (+), *Jurinea laxa* (+), *Tragopogon borysthenicus* Artemczuk (+).

У складі угруповань класу представлені такі созофіти, як *Centaurea breviceps* Iljin і *Jacobaea borysthenica* (DC.) V.Nord. & Greuter.

Синтаксономічне розмежування лучних степів та остепнених лук є досить умовним, оскільки в природі спостерігається континуальний перехід від степової до лучної рослинності. Лучна рослинність об'єкту не менш різноманітна, ніж степова.

Остепнені луки на території дослідження репрезентовані асоціацією *Picriohieracioidi-Scirpoidetum holoschoeni* Umanets, Solomakha, 1999 (клас *Festucetea vaginatae*). Загальне проективне покриття становить в середньому 85 %, едифікаторів: *Picris hieracioides* L. (3), *Plantago lanceolata* L. (2), *Scirpoides holoschenus* (L.) Sojak (1), *Agrostis gigantea* Roth (2), *Rhinanthus songaricus* (Sterneck) B.Fedtsch. (+) та *Phragmites australis* (Cav.) Trin. (+). Також високим відсотком постійності характеризується *Daucus carota* L. та *Erigeron podolicus* Bess.

Ці угруповання зустрічаються на знижених ділянках пісків дослідженої території в умовах достатнього ґрунтового зволоження. Флористично бідні, але не розріджені.

У спектрі життєвих форм серед рослин даного класу переважають багаторічні трави. За кратністю плодоношень полікарпики переважають над монокарпиками. Відносно освітлення переважають геліофіти, за відношенням до зволоження – мезофіти.

Флористичний склад включає в себе два созофіти: *Anacamptis palustris* (Heuff.) R. M. Bateman, Pridgeon & M. W. Chase та *A. coriophora* (L.) R.M. Bateman, Pridgeon et M.W. Chase, які включені до Червоної книги України та додатків конвенції CITES.

В даних угрупованнях відсутній мохово-лишайниковий покрив.

Лучні степи представлені також класом *Festuco-Brometea* Br.-Bl. et R. Tx. in Br.-Bl. 1949, зокрема асоціацією *Medicago romanicae-Poetum angustifoliae* Tkachenko, Movchan et V. Solomakha 1987, фітоценози якої мають вигляд невеликих ділянок і формуються на добре зволених та гумусованих ґрунтах. Флористично багаті, щільні угруповання.

Загальне проективне покриття становить в середньому 65 %, діагностичні види: *Ophioglossum vulgatum* (2), *Plantago lanceolata* (2), *Hieracium echioides* (2), *Holosteum umbellatum* (1) та *Achillea setacea* (1). В угрупованні відсутній мохово-лишайниковий покрив. У цьому угрупованні наявні три раритетні види, це: *Jacobaea borysthenica*, *Anacamptis coriophora* та *Ophioglossum vulgatum*. У просторовому відношенні лучні угруповання, як правило, займають екотонні позиції між степовою та болотною рослинністю.

Болотна рослинність дослідженої території представлена класом *Phragmito-Magnocaricetea* Klika in Klika et Novak 1941. В даному класі об'єднуються угруповання

вологих, мокрих, болотистих лук та прибережно-водних ділянок, які зустрічаються навколо озер. Ці рослинні угруповання представлені асоціацією *Caricetum gracilis* (Almqvist 1929) R.Тх. 1937. Загальне проективне покриття становить в середньому 70 %, едификаторів *Lycopus europaeus* L. (3), *Anacamptis coriophora* (2), *Plantago lanceolata* (+) та *Potentilla reptans* L.(2).

У даному угрупованні наявний ще один раритетний вид, це: *Anacamptis palustris*, що включений до Червоної книги України та CITES.

Розповсюдження засолених луків пов'язане з розвитком солонців в акумулятивних позиціях рельєфу. Галофітні фітоценози зустрічаються по берегам двох озер, оскільки тут відсутнє сильне антропогенне навантаження порівняно з йодованим озером. Солонцева рослинність представлена класом *Limonio meyeri-Artemisietea* I. et V.Solomakha in V.Solomakha 2008 cl. nov. (syn. *Festuco-Limonietea* Karpov et Mirk. 1986), зокрема асоціацією *Limonio-Festucetum valesiacae* Umanetz et I.Solomakha 1998. Загальне проективне покриття становить в середньому 90 %, едификаторів *Ophioglossum vulgatum* (5), *Hieracium echiodes* (3), *Holosteum umbellatum* (1), *Limonium gmelini* (+). У цьому угрупованні також зустрічаються *Anacamptis palustris* та *A. coriophora*.

Щодо флористичного складу на території дослідженого об'єкту, виявлено 122 види судинних рослин, що відносяться до 2 відділів, 3 класів, 32 родин, 92 родів.

Вперше на даній території виявлено дві ценопопуляції *Ophioglossum vulgatum*. Цей вид зростає біля прісного озера. Стан рослин задовільний. Майже всі були зі спороносними ваями, на яких розміщені спорангії. Одна із ценопопуляцій дуже багаточисельна. Щільність особин: на 10 см² припадає від 25 до 30 особин.

З метою охорони даної ділянки нами пропонується створити тут ландшафтний заказник загальнодержавного значення.

Урочище «Пилипцеві озера» є частиною великого озерного масиву, який загалом налічує понад 100 озер і займає площу понад 500 га. Він витягнувся з півдня (з регіону західної околиці с. Раденськ) на північ (у напрямку с. Підстепне) на більш ніж 7 км, при ширині 0,5–1,5 км. На жаль, територія масиву досить трансформована: підвищені суходільні ділянки засаджені штучними насадженнями (переважно сосновими). Також його території перерізають два досить інтенсивні автомобільні шляхи: Херсон – Мелітополь на півночі та Херсон – Сімферополь на півдні. Як показали наші дослідження невеличкого фрагменту даного масиву (урочища «Пилипцеві озера» площею 9 га), він має високу созологічну цінність. Очевидно, що і інші ділянки даного масиву мають созологічну цінність, тому необхідно продовжити дослідження біорізноманіття даної території. Одним з результатів даного дослідження має бути визначення формату заповідання даної території. Припускаємо три його основні варіанти: створення декількох невеликих заповідних об'єктів (подібних до урочища «Пилипцеві озера» на найбільш цінних частинах даного масиву; створення крупного за площею заповідного об'єкту на усій площі масиву; приєднання даної території в складі окремого відділення до Національного природного парку «Олешківські піски».

Висновки

З вищенаведених відомостей випливає, що досліджена територія має високу созологічну цінність. На території проектованого ботанічного заказника «Пилипцеві озера» зростає 9 видів судинних рослин, що охороняються на різних рівнях: *Anacamptis coriophora*, *Anacamptis palustris*, *Centaurea breviceps*, *Jacobeia borysthenaica*, *Ophioglossum vulgatum* *Stipa borysthenaica*, *Tragopogon borysthenicus* Artemczuk, *Senecio borysthenicus* (DC.) B. Nord. та *Thymus borysthenaica* Klokov et Des.-Shot

У результаті проведених геоботанічних досліджень на території проектного ботанічного заказника «Пилипцеві озера» ми склали класифікаційну схему:

Клас Festucetea vaginatae Soo 1968 em Vicherek 1972

порядок Festucetalia vaginatae Soo 1957

союз Festucion beckeri Vicherek 1972

ас. Centaureo brevicepsis-Festucetum beckeri Vicherek 1972.

Клас Festucetea vaginatae Soo 1968 em Vicherek 1972

порядок Festucetalia vaginatae Soo 1957

союз Festucion beckeri Vicherek 1972

ас. Secalo-Stipetum borysthenicae (Korzh. 1987) ex Dubyna, Neuhauslova et Shelyag

1995

Клас Festucetea vaginatae Soo 1968 em Vicherek 1972

порядок Festucetalia vaginatae Soo 1957

союз Festucion beckeri Vicherek 1972

ас. Picro hieracioidi-Scirpoidetum holoschoeni Umanets, Solomakha 1999

Клас Phragmito-Magnocaricetea Klika in Klika et Novak 1941

порядок Phragmitetalia W.Koch 1926

союз Phragmition communis W.Koch 1926

ас. Caricetum gracilis (Almquist 1929) R.Тх. 1937

Клас Festuco-Brometea Br.-Bl. et R. Тх. in Br.-Bl. 1949

порядок Festucetalia valesiaca Br.-Bl. et R. Тх. 1943

союз Achilleo setaceae-Poenion angustifoliae Tkachenko, Movchan et V. Solomakha 1987

ас. Medicago romanicae-Poetum angustifoliae Tkachenko, Movchan et V. Solomakha 1987

Клас Limonio meyeri-Artemisietea I. et V.Solomakha in V.Solomakha 2008 cl. nov.

(syn. Festuco-Limonieta Karpov et Mirk. 1986)

порядок Halimiono-Aperietalia maritima Umanetz et I.Solomakha 1998

союз Kochio-Artemision austriaca Umanetz et I.Solomakha 1998

ас. Limonio-Festucetum valesiaca Umanetz et I.Solomakha 1998

Подяка

Автори висловлюють щирю подяку начальнику ПНДВ «Раденське» НПП «Олешківські піски» Пуліньцю Юрію Анатолійовичу та інспектору ПНДВ «Раденське» Порубльову Миколі Івановичу за «відкриття» даної ділянки Нижньодніпровських пісків та надану технічну допомогу (транспортне забезпечення, супровід територією).

References

- DIDUKH YA.P., SHELYAG-SOSONKO JU.R. (2003). Geobotanichne raionuvannya Ukrainy ta sumiznykh terytorii. *Ukr. bot zhurn.*, **60** (1): 6-17. [Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р. (2003). Геоботанічне районування України та суміжних територій. *Укр. ботан. журн.*, **60** (1): 6-17]
- HENNEKENS S.M., SCHAMINEE J.H. (2001). Turboveg, a comprehensive database management system for vegetation data. *Journal of Vegetation Science*, 12: 589-591.
- MARINICH O.M., PARHOMENKO G.O., PETRENKO O.M., SHISHENKO P.G. (2003). Udokonalena skhema fizyko-geografichnoho raionuvannya Ukrainy. *Ukr. geogr. zhurn.*, **1**: 16-23. [МАРИНИЧ О.М., ПАРХОМЕНКО Г.О., ПЕТРЕНКО О.М., ШИШЕНКО П.Г. (2003). Удосконалена схема фізико-географічного районування України. *Укр. геогр. журн.*, **1**: 16-23]
- MATUSZKIEWICZ W. (2007). Przewodnik do oznaczania zbiorowisk Roslinnych Polski. Warszawa: 537 p.
- MIRKIN B.M., NAUMOVA L.G., SOLOMECHSH A.I. (2001). Sovremennaiia nauka o rastitelnosti. Moskva: 253-257. [МИРКИН Б.М., НАУМОВА Л.Г., СОЛОМЕЩ А.И. (2001). Современная наука о растительности. Москва: 253-257]

- MORAVEC J. A KOLEKTIV (1995). Roslinná společenstva Ceske Socialisticke Republiky a jejich ohrozeni. 2 vydání. – Litoměřice: Priloha: 206 p.
- MOYSIYENKO I.I. (2011). Flora Pivnichnoho Prychornomorya (strukturnyi analiz, synantropizatsia, okhrona): Avtoref. dys...dokt.biol.nauk. Kyiv: 35 p. [МОЙСІЄНКО І.І. (2011). Флора Північного Причорномор'я (структурний аналіз, синантропізація, охорона): Автореф. дис....докт. біол.. наук. Київ: 35 с.]
- MOSYAKIN S., FEDORONCHUK M. (1999). Vascular plants of Ukraine: a nomenclatural checklist. Kiev: 345 p.
- RIVAS-MARTINEZ S., DIAZ T.E., FERNANDEZ-GONSALEZ F., IZCO J., LOIDI J., LOUSA J., PENAZ A. (2002). Vascular plant communities of Spain and Portugal. *Itinera Geobotanica*, **15** (1-2): 5-922.
- СОЛОМАХА В.А. (2008). Syntaksonomiia roslynnosti Ukrainy. Kyiv: Fitotsentr: 295 p. [СОЛОМАХА В.А. (2008). Синтаксономія рослинності України. Київ: Фітоцентр: 295 с.]
- WEBER H.E., MORAVEC J., THEURILLAT J.P. (2000). International Code of Phytosociological Nomenclature. 3rd edition. *Journal of Vegetation Science*, 11: 739-768.

Рекомендує до друку
М.Ф. Бойко

Отримано 20.11.2015

Адреса авторів:

R.P. Melnyk
M.Ya. Zakharova
O.F. Sadova
I.I. Moysiienko
Херсонський державний університет
вул. 40 років Жовтня, 27
Херсон 73000
Україна
e-mail: melruslana@yandex.ru

Authors' address:

R.P. Melnyk
M.Ya. Zakharova
O.F. Sadova
I.I. Moysiienko
Kherson State University
27, 40 Rokiv Zhovtnia str.
Kherson, 73000
Ukraine
e-mail: melruslana@yandex.ru